

Altner, G. (1991). *Naturvergessenheit*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
 Potter, V. R. (1971). *Bioethics, Bridge to the Future*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Ivan Cifric

Udo Ernst Simonis (Hrsg.)

ÖKONOMIE UND ÖKOLOGIE

Auswege aus einem Konflikt

C. F. Müller, Heidelberg, (1980) 1994,
 232 str.

Između ekonomskog djelovanja i ekoloških zahtjeva ne postoji zadovoljavajuća harmoničnost. O tom pitanju – problemu ljudskog djelovanja i prirodnih resursa – u povijesti ekonomske misli nalazimo različite odgovore, a posljednjih desetak godina intenzivno se raspravlja o ekološkoj reformi gospodarstva i društva (Immler, 1990), o specifičnim ekološkim pitanjima poduzeća (Hoffmann, 1992) ili profila eko-managementa (Schülein, 1994) sve do »ekološke ekonomije« (Hampicke, 1992). Unatoč različitim pristupima i orijentacijama, nepodijeljeno je mišljenje da odnos ekonomske racionalnosti i ekoloških zahtjeva, osobito izražen u stanju moderne svjetske ekonomije (i nacionalnih ekonomija) posljednjih desetljeća, predstavlja konflikt iz kojega se traže izlazi. Jedni nastoje dati teorijski odgovor o tome što moderno društvo jest i koja su danas njegova najbitnija obilježja, npr: koncept »društva rizika (Beck, 1986), »društva doživljaja« (Schulze, 1992), »viška vrijednosti« itd; drugi pokušavaju odgovoriti na problem odnosa nestašice prirodnih resursa i proizvodnje; treći nastoje profilirati sustav smanjivanja interesnih konflikata i model intervencije (Prittwitz, 1990) itd. U svakom slučaju odnos ekonomiziranja i ekologiziranja ostaje važna tema mnogih modernih znanosti.

Vjerojatno postoje valjani razlozi kašnjenja ove tematike u našim znanostima pa nije suvišno barem podsjetiti na nju, uz knjigu *Ekonomija i ekologija*. Knjiga je doživjela već sedmo (dopunjeno) izdanje, što svjedoči o teorijskoj i praktičkoj aktualnosti naznačene problematike. I sama knjiga je time postala povijesni dokument kao prva knjiga na njemačkom jeziku koja tematizira povezanosti i konflikte između ekonomije i ekologije i koja je potaknula kasnije diskusije i nastavak razmišljanja i preispitivanja mogućnosti drugačijih djelovanja. Iako su u međuvremenu (od 1980.) porasli znanje i svijest o okolišu, problemi nisu nestali, a nije nestao ni skepticizam. Međutim »stari« problem (dilema) o rastrošnosti resursa i opterećivanja okoliša uglavnom se u ekološkoj politici tretira na jednak način kao i prije, tj. dok nije postala strukturna politika koja integrira različita područja. Povećavanje dimnjaka smanjilo je lokalno zagađenje, ali ne i kisele kiše na širem području! Zato je traženje odgovora u smislu poboljšanja tradicionalne ekološke politike i ekološkog moderniziranja i danas aktualno. Naime, ekonomski sustav i ekološki sustav ne slijede ista pravila: s jedne strane prisutna je prezahtjevnost ekonomskih uvjeta prema ekološkim kapacitetima, a s druge strane prezahtjevnost ekoloških kriterija prema mogućnostima ekonomije.

U sadržajnom pogledu *Ökonomie und Ökologie* tvore četiri dijela, kojima je predgovor i uvod napisao Udo E. Simonis. Prvi dio je prilog Ruedi Müller-Wenka, *Ekološko knjigovodstvo – uvod* (13–29). Tekst predstavlja širi prikaz njegove knjige *Die ökologische Buchhaltung*. Drugi dio je rasprava (razgovori u Kaiserslauternu) o tim problemima pod naslovom *Ekološko bilanciranja i ekonomska djelatnost* (31–102), u kojoj je sudjelovalo desetak autora. Treći dio u knjizi, pod naslovom *Altrenative gospodarskog razvitka – problemska područja, ciljevi i strategije* (103–157), napisali su Christian

Leipert i Udo Ernst Simonis a problematizira pitanja društva rasta, kvalitete življenja i alternativâ gospodarskog razvoja. U četvrtom dijelu su Andreas Freudenberg i Jobst Kraus naveli primjer ekološkog knjigovodstva Evangeličke akademije Bad Boll (159–178), a Leipert i Simonis pripremili recentnu bibliografiju na temu *Ekonomija i ekologija* od 1980.–1993. godine (179–218).

Ideja ekološkog knjigovodstva (prva dva dijela knjige) nastaje sedamdesetih godina u vrijeme pojave ekološke krize. Za nju su svakako najzaslužnije građanske inicijative (54). Činjenica je je naime da se radi racionalnog raspolaganja novcem vodi novčano knjigovodstvo, kao što se vodi i materijalno knjigovodstvo. To je poznato kako na razini poduzeća tako i na razini nacionalne ekonomije, ali i svaka domaćica/domaćin vodi računa o trošenju novca i materijalnih dobara (namirnica...). Ako se vodi briga o novcu – novčano knjigovodstvo, zašto se ne bi vodilo ekološko knjigovodstvo? To znači vođenje evidencije o fizičkom utjecaju na okoliš.¹

Prema Müller–Wenku ekološko knjigovodstvo je sustav mjerenja utjecaja na prirodni okoliš koji obuhvaća ova »konta« (klase): potrošnja materijala, potrošnja energije, čvrste otpatke, plinovite i prašinate otpade, otpadne vode, toplina preostala iz tehničkog procesa, denaturaliziranje tla, a vodi se kontinuirano. E. K. ne bi zamijenilo već postojeće instrumente nego ih želi dopuniti. Mišljenja autora i u raspravi iznesena stajališta pokazuju da je ekološko knjigovodstvo zamišljeno za poduzeća, dok je za domaćinstva to gotovo neizvedivo.

Prednosti ekološkog knjigovodstva su u tome što se (1) javnost može bolje informirati o stanju okoliša i time utjecati na donošenje odluka. Pretpostavka smislenosti tog informiranja jest da se nešto može učiniti i da će problemi biti riješeni, u čemu su neki skeptični, jer u društvu postoji nejednaka raspodjela informacija. S

druge strane pogodnost E. K. je i u tome što se može objektivno pratiti stanje i problemi zagađivanja okoliša u poduzeću i donositi alternativne odluke, ali i intervenirati nekim ekološko–političkim mjerama. Naime, treba razlikovati dva pojma vezana uz nestašice odnosno »tjesno raspolaganje« materijalima i stanje zagađivanja. Ponekad je dovoljno učiniti jedan veći korak u iskorištavanju nekih prirodnih materijala da se oni potpuno iscrpe – npr. povećanje stope iskorištavanja. Isto tako se radi i o kumulativnim učincima. Autor navodi i matematičke izraze za **relativnu i apsolutnu** nestašicu te primjer ekološkog knjigovodstva (21–23). Smisao takvog knjigovodstva je usporedba jednog prijašnjeg stanja s novonastalim. To je svakako smisleno samo za duže vremensko razdoblje u kojemu se mogu prepoznati promjene u okolišu.

Postoje i prigovori uvođenju ekološkog knjigovodstva. Na primjer, jedni smatraju da će to utjecati na povećanje eksperto-kratskog i birokratskog duha, a u dugoročnoj perspektivi na tehnokratsku razvojnu orijentaciju (53–54). Neki postavljaju opravdano pitanje (za tržišnu ekonomiju) u kakvom je odnosu to knjigovodstvo prema obračunima po tržišnim cijenama. Kako će se, ako se polazi od političkih instrumenata, »prevoditi« apstraktne cijene u stvarne (tržišne) cijene za po-

1 Možda je baš ovo prilika da se i u Hrvatskoj aktualizira ideja ne samo izrade »katastra zagađivača«, o čemu se povremeno govori, nego i u tom kontekstu ideja ekološkog knjigovodstva. Poticaj za to mogla bi biti i nedavno u Saboru ratificirana konvencija UN–a o klimatskim promjenama s prihvaćenim standardom zadržavanja emisija na razini 1990. godine. pitanje je znamo li pouzdano kakvo je stanje bilo 1990. godine. Dobro je da se i u ovom slučaju Hrvatska priključila međunarodnim intencijama o nepovećavanju zagađivanja što su prihvatile i neke druge zemlje, koje istina znadu što im je »empirijska osnova 1990. godine«. (Npr. količina ugljičnog dioksida po stanovniku godišnje iznosi u Njemačkoj dvanaest tona a u SAD–u čak 20 tona.)

dužeća (45); ili kako će građani moći provjeravati istinitost ekološkog knjigovodstva ako ne raspolažu paralelnim kontrolnim instrumentarijem itd.; izražava se i bojazan da bi to moglo značiti prijelaz od parcijalnog prema manje–više potpunom racioniranju privrednih aktivnosti, što znači i preveliku kontrolu nad ekonomskim procesima.

Bez obzira na konkretne prigovore, pa i one koji se odnose na sistemska pitanja, ekološko knjigovodstvo može biti poticaj razmišljanjima o oba aspekta gospodarenja – od domaćinstva, preko poduzeća do nacionalne ekonomije – naime o tome koliko trošimo danas u odnosu na ranije te čime i koliko zagađujemo okoliš. Stanje okoliša se tako kontinuirano i usporedno može analizirati iz vidokruga njegova iskorištavanja i zagađivanja.

U kontekstu teorijskih rasprava i empirijske situacije modernog društva pitanje ekološkog knjigovodstva nije samo pitanje ekoloških ciljeva, tj. poboljšanja stanja i instrumenata ekološke politike, općenito ekološke bilance nekog društva ili poduzeća. Problem je svakako složeniji i treba ga promatrati ne samo kao pitanje »ekološke održivosti« nego i kao pitanje »socijalne održivosti«. U tom kontekstu ekološko knjigovodstvo ima svoje logično teorijsko i empirijsko mjesto. Simonis zato opravdano ističe potrebu proširenja rasprave na četiri razine (50): (1) na razini **bilance blagostanja** (*Wohlfahrtsbilanz*) ekološka bilanca služi kao kritika tradicionalnog obračuna narodne ekonomije jednodimenzionalnim posredovanjem preko brutosocijalnog proizvoda i teži uvođenju višedimanzionalne »bilance blagostanja« i s pomoću socijalnih indikatora; (2) rasprave na razini **socijalne bilance** (*Sozialbilanz*) iako su već podmakle, još uvijek su parcijalne jer se tiču uglavnom poduzeća, a ne i domaćinstava i državnog sektora; (3) razina **ekobilance** (*Ökobilanz*) je zastupljena u Müller–Wenkovu konceptu (Müller–Wenk, 1978); i (4) rasprava na razini **ljudske bilance** (*Hu-*

manbilanz) odnosi se na pitanje kvalitete života (*Qualität des Lebens*) u području proizvodnje.

U trećem dijelu Leipert i Simonis raspravljaju o **društvu rasta** (*Wachstumsgesellschaft*) privrednom rastu i kvaliteti života u kontekstu mogućih alternativnih konceptata, imajući na umu razvoj njemačkog poslijeratnog modernog društva i ekonomije. Za Njemačku je »društvo rasta« postalo vodeća slika razvoja s trendom povećavanja proizvodnje po glavi stanovnika odnosno brutosocijalnog proizvoda. To društvo i danas obilježava porast energetske potrošnje. Gospodarski rast kao središnji gospodarsko–politički cilj, orijentiran na stvaranje kapitala i tehnički napredak, postao je pretpostavka stabilnosti društva. U 70–im i 80–im godinama ovaj cilj postaje upitan poradi kritike rasta i izazova nove razvojne paradigme u kojoj je kvalitet života, odnosno **kvalitativni rast** (*Qualitatives Wachstum*) postao nova orijentacija. »Društvo rasta«, bazirano na razgradnji i opterećenju prirodnih resursa, postalo je ozbiljan razvojni problem. Izlazi se traže u tehničko–tehnoškim rješenjima kojima se suprotstavljaju kritičari (npr. Illich, 1980; 1983). »Tehnološki imperativ« da svaka proizvedena tehnologija treba biti primijenjena izazivala je i visoke socijalne troškove i rizike, a utjecala je na širenje **tehnološke etike** koja je izjednačila pojmove »moći« s pojmovima »smjeti« i »trebati«. Pokušaj nadomještanja socijalno–političkih rješenja s tehničkim nije donijelo izlaz. A to i nije niti mogao biti, prije svega zbog shvaćanja nestašice (resursa i kapitala) u »relativnom« značenju, tj. da se mogu nadomjestiti nekim drugim (i manje kvalitetnim) resursima pa kao i da nije problematična; s druge strane dominiralo je shvaćanje o »apsolutnosti« potreba (*Bedürfniss*) za dobrima i uslugama. To je bit ideologije rasta: u sustavu na proizvodnoj strani povećanje dobara i usluga, a na strani potrošnje povećanje potrošnje ili investicija. Ovoj ideologiji suprotstavlja

se shvaćanje o mogućoj »apsolutnoj« netašici resursa i »relativnosti« potreba. Tek na ovom shvaćanju se mogu događati promjene ponašanja i ograničenja rasta u smislu »ekonomije ravnoteže« (*steady-state economy*) ili preusmjeravanja rasta (*conserver economy*).

Kritika kvantitativnog rasta i ideologije blagostanja pokazuje da povećanje BSP ne znači i povećanje blagostanja niti se ljudske potrebe mogu svesti na materijalne ekonomske potrebe a razvoj društva ograničiti na ekonomski rast (Galtung). Tako se otvara novi pristup »kvalitativnog rasta« (*Qualitatives Wachstum*) odnosno »kvalitete života« (*Qualität des Lebens*). Autori upozoravaju na nova razmišljanja koja pokušavaju razdvojiti pozitivne i negativne gospodarske aktivnosti i dobiti *index neto-blagostanja*, koji uzima u obzir i vrednovanja društvenih potreba koje nisu zastupljene na tržištu (japanski primjer »Net National Welfare«). Navodi se lista (125–128) područja (i potpodručja) za obuhvat kvalitete života: zdravlje, individualni razvoj preko obrazovanja i odgoja, zaposlenost i kvaliteta radnog življenja, korištenje slobodnog vremena i slobodno vrijeme, gospodarsko stanje, fizički okoliš, socijalna okolina, socijalne šanse i socijalna participacija, osobna sigurnost i pravo, te politički sistem. Na kraju ovog priloga, kao sažetak, Leipert i Simonis navode više od desetak elemenata kao očekivanih obrisa budućeg njemačkog gospodarstva (150). Na primjer: oslabljena rata materijalnog konzuma budući da je već postignut visok privredni stupanj razvoja; preferencija porasta slobodnog vremena; apsolutno i relativno povećanje potražnje osobnih i socijalnih usluga; razvoj intenzivnog zapošljavanja – »malih mreža« kao odgovor na financijsku krizu države; u energetske politici korištenje obnovljivih energetskih izvora; u sirovin-skoj politici zahtjev za povećanjem trajanja upotrebe dobara i recikliranja otpada; favoriziranje »primjerenih tehnologija« itd.

Za one koji se žele pobliže upoznati s »ekološkim knjigovodstvom« preporučamo pogledati u dodatku takav primjer, a istraživačima – osobito ekonomistima – odnosa ekonomije i ekologije priložena bibliografija svakako je od koristi.

Simonis je knjizi **Ekonomija i ekologija** na vrlo sažet način pokazao neke temeljne probleme i konflikte na relaciji ekonomija – ekologija u teorijskim konceptima i aktualnom empirijskom razvoju modernog društva, problematizirajući pitanja »ekološkog knjigovodstva« i razvojnih problema aktualnih za Njemačku, a svakako poučnih i za sociologe.

Literatura:

- Beck, U. (1986). **Risikogesellschaft**. Frankfurt: Suhrkamp.
- Hampicke, U. (1992). **Ökologische Ökonomie**. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Hoffmann, J., Matthies, H. i Mückenberger, U. /Hrsg./ (1992). **Der Betrieb als Ort ökologischer Politik**. Münster: Westfälisches Dampfboot.
- Illich, I. (1980). **Selbstbegrenzung**. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- Illich, I. (1983). **Entmündigung durch Experten**. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- Immler, H. (1990). **Vom Wert der Natur**. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Müller-Wenk, R. (1978). **Die ökologische Buchhaltung**. Frankfurt/New York: Campus.
- Prittowitz, V. v. (1990). **Das Katastrophenparadox**. Opladen: Leske & Budrich.
- Schulze, G. (1992). **Die Erlebnis-Gesellschaft**. Kultursoziologie der Gegenwart. Frankfurt/New York: Campus.
- Schüle, J. A., Brunner, K.– M. i Reiger, H. (1994). **Manager und Ökologie**. Opladen: Westdeutscher Verlag.

Ivan Cifrić